

ЧАЙКОВСЬКИЙ Михайло Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ректор Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»

МОЖЛИВОСТІ СТИМУЛЯЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ ВНЗ З ВИКОРИСТАННЯМ МАТЕРІАЛІВ «ІНДЕКСУ ІНКЛЮЗІЇ»

У статті визначено невирішені проблеми інклюзивної вищої освіти в Україні. Розкрито сутність і методикою використання «Індексу інклюзії». Визначено пріоритети і напрями інклюзивного розвитку ВНЗ на основі використання «Індексу інклюзії».

Ключові слова: інклюзивний розвиток ВНЗ, «Індекс інклюзії», студенти з особливими потребами, бар'єри, ресурси.

Несприятлива тенденція щодо росту інвалідності дітей і молоді поставила у число національних пріоритетів необхідність розв'язання проблеми навчання і соціального розвитку цих осіб з дотриманням гуманістичної концепції освіти, в основу якої покладено принцип «від рівних прав до рівних можливостей». Рівень забезпечення освіти для всіх є індикатором пріоритетності загальнолюдських цінностей і досягнутого рівня інклюзивного розвитку закладу освіти.

Актуальність зазначеної проблеми демонструють результати аналізу зарубіжного і вітчизняного досвіду навчання студентської молоді з особливими потребами. Якщо у США, Великобританії, Шотландії, Німеччині та інших країнах Західної Європи існує практика застосування елементів інклюзії у вищих навчальних закладах [2, с. 210], то в Україні лише в окремих дослідженнях приділено увагу проблемам інтеграції та інклюзії молоді з особливими потребами в освітнє середовище ВНЗ [1; 3; 5; 6; 7]. Разом з цим, досі відсутнє наукове і методичне підґрунтя для інклюзивного навчання у вищій школі України, далеко невивченими залишаються питання підготовки абітурієнтів з особливими потребами, в значній мірі не досліджені специфічні потреби цих осіб, не вивчено доступність (архітектурного, інформаційного, соціального характеру) вищої освіти для різних категорій молоді, відсутні програми інклюзивного розвитку вищих навчальних закладів.

В грудні 2006 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про захист прав і гідності осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї [9], в якій вперше проголошено, що держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях. В грудні 2009 р. Україна ратифікувала Конвенцію, що означає прийняття міжнародного юридичного зобов'язання щодо виконання основних положень цього документу.

Останнім часом активно обговорюється і знаходить поширення концепція інклюзивного підходу до розвитку навчальних закладів з використанням матеріалів «Індексу інклюзії». Перша версія «Індексу інклюзії» розроблена Мелко Ейскоу і Тоні Бутом за участю британських педагогів, батьків, учених, представників громадських організацій інвалідів. Версія пройшла перевірку в середніх школах Англії, була опублікована в 2000 році, перевидана в 2002 році і поширена у всіх загальноосвітніх і спеціальних школах Англії. На сьогодні Міжнародна комісія ЮНЕСКО розглядає можливість розробки посібника з використання «Індексу інклюзії» для країн, що розвиваються [8]. В рамках проекту «Використання індексу інклюзії для розвитку інклюзивної школи», який здійснювався Всеукраїнським фондом «Крок за кроком», розроблена українська версія «Індексу інклюзії», яка адаптована для використання в умовах професійно-технічних навчальних закладів [4, с. 35].

Сутність індексу інклюзії полягає в освітньому моніторингу, що включає анкетування педагогів, керівників навчальних закладів, батьків та інших членів місцевих громад, оцінювання з визначення слабких і сильних сторін навчального закладу із забезпечення якісної освіти для всіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. За результатами анкетування кожний учасник визначає власне бачення плану подальших дій, зокрема, які кроки необхідно здійснити насамперед, а які пізніше для створення в закладі таких умов, щоб було добре всім учасникам навчально-виховного процесу, а не лише особам з особливими потребами. Відсутність єдиного бачення предмета і стратегічних напрямків діяльності закладів вищої освіти та налагодженої міжвідомчої взаємодії у розв'язанні проблеми інклюзивного розвитку ВНЗ викликала необхідність вивчення можливостей

покращення умов доступу молоді з особливими потребами до здобуття якісної вищої освіти та активного включення у сфери діяльності закладу.

Дослідження проведено на базі Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» та 9 відокремлених структурних підрозділів університету із залученням 390 студентів першого курсу за фахом підготовки «Соціальна робота» – 183 особи і «Психологія» – 207 осіб та 386 викладачів, які задіяні в навчально-виховному процесі першокурсників. У дослідженні використані матеріали української версії «Індексу інклюзії», адаптовані до умов ВНЗ інклюзивного спрямування.

Процес оцінювання здійснено за трьома ключовими концепціями інклюзивного підходу до розвитку ВНЗ: 1. «Інклюзія» (процес перетворення навчального закладу, що стимулює і підтримує студентів, викладачів, місцеві громади та співпрацю з іншими соціальними партнерами з метою покращення навчальних і соціальних умов студентів та викладачів). 2. «Бар'єри на шляху навчання й повноцінної участі в навчально-виховному процесі» (бар'єри в місцевій громаді, ментальні бар'єри, фізичного доступу до ВНЗ), які необхідно подолати для створення оптимальних умов для здобуття вищої освіти будь-якому студенту). 3. «Ресурси, спрямовані на підтримку навчання та забезпечення повноцінної участі студентів в інститутському житті» (ресурси учасників навчально-виховного процесу, ресурси ВНЗ, місцевих громад).

На першому етапі дослідження проведено: формування мультидисциплінарної команди Центру розвитку інклюзії (ЦРІ); виявлення наявності інклюзивних підходів в планах діяльності закладу; ознайомлення з матеріалами «Індексу інклюзії».

Процес оцінювання передбачає вибір пріоритетів інклюзивного розвитку за кожним із таких основних напрямів:

Напрямок А. Організаційна культура навчального закладу (створення спільноти, розвиток інклюзивних цінностей).

Напрямок Б. Розвиток освітньої політики на рівні ВНЗ (розвиток навчального закладу для всіх студентів, організація підтримки різноманіття).

Напрямок В. Запровадження інклюзивної практики (управління процесом навчання, мобілізація ресурсів).

За кожним напрямом респондент відзначає в анкеті один чи два найбільш важливі, на його думку, пріоритети розвитку.

Наступним етапом є вивчення ситуації з реалізації інклюзивних підходів у діяльності ВНЗ: визначення бар'єрів на шляху реалізації інклюзивних підходів; вивчення думки і пропозицій викладачів щодо пріоритетів інклюзивного розвитку ВНЗ; вивчення думки й пропозицій студентів; інтегрування пріоритетів, визначених учасниками навчально-виховного процесу (табл. 1.).

Таблиця 1 – Узагальнені пріоритети інклюзивного розвитку ВНЗ

Напрямок А. Організаційна культура	
<i>Створення спільноти:</i> взаємодопомога; співпраця з партнерами; поважне ставлення викладачів і студентів один до одного; залучення соціальних партнерів.	<i>Розвиток інклюзивних цінностей:</i> визнання ідеології інклюзії всіма; подолання бар'єрів на шляху навчання і повноцінної участі всіх студентів у житті колективу; мінімізація всіх видів дискримінації.
Напрямок Б. Освітня політика на рівні закладу	
<i>Розвиток навчального закладу для всіх студентів:</i> допомога в адаптації всім членам колективу; доступність закладу для всіх; цінування кожного студента при зарахуванні до групи.	<i>Організація підтримки різноманітності:</i> координація всіх видів підтримки студентів; підвищення професійної кваліфікації викладачів; формування освітньої політики щодо навчання студентів з особливими потребами; регуляція подолання бар'єрів відповідними нормативними документами.
Напрямок В. Запровадження інклюзивної практики	
<i>Управління процесом навчання:</i> врахування навчальних потреб студентів в навчальних планах; заохочення до участі в заняттях кожного студента; участь усіх студентів у позанавчальних заходах; налагодження соціального партнерства.	<i>Мобілізація ресурсів:</i> використання досвіду викладачів; виявлення членами колективу додаткових ресурсів для навчання і повноцінної участі всіх студентів у житті колективу; виявлення та залучення ресурсів соціальних партнерів.

Наступне завдання полягає у визначенні змісту соціально-педагогічної роботи, спрямованої на уточнення пріоритетів інклюзивного розвитку ВНЗ, що включає: аудит фізичної доступності ВНЗ; визначення інклюзивної компетентності педагогічних працівників; визначення інклюзивної компетентності студентів; вивчення соціально-психологічних характеристик студентів з особливими потребами; оцінка сформованості навичок включення у мікросоціум академічної групи у молоді з особливими потребами; вивчення сформованості навичок включення молоді з особливими потребами у сфери суспільного життя; На основі комплексного аналізу отриманих результатів мультидисциплінарна команда визначає реальний стан інклюзії в навчальному закладі, розробляє стратегію інклюзивного розвитку ВНЗ на період навчання і на кожний навчальний рік за напрямками інклюзивного розвитку. Стратегія передбачає не лише саморозвиток учасників навчально-виховного процесу у напрямі підвищення інклюзивності навчального закладу, як це визначено в оригінальній версії «Індексу інклюзії», але й на застосування необхідних технологій і методів соціально-педагогічної роботи, спрямованої на усунення бар'єрів доступу, виявлених при аудиті навчальної бази, і відхилень, зафіксованих при додатковому обстеженні учасників навчально-виховного процесу. Це дає можливість детально розглянути всі способи подолання бар'єрів, які стоять на шляху отримання студентами якісної освіти і максимально мобілізувати для цього наявні ресурси (табл. 2.).

Таблиця 2 – Напрями і пріоритети подолання бар'єрів і мобілізації ресурсів інклюзивного розвитку ВНЗ

Напрями	Пріоритети
Організаційна культура	-створення інклюзивного освітнього простору; -організація діяльності ЦРІ; -створення інклюзивного дизайну; -усунення ментальних бар'єрів на шляху здобуття вищої освіти; -навчання всіх учасників найкращим способам підтримки різноманіття; -розвиток культури спілкування в колективі.
Освітня політика	-формування уявлення колективу і соціальних партнерів про сутність і доцільність інклюзивного розвитку ВНЗ; -формування інклюзивної компетентності викладачів; -розвиток інклюзивної компетентності студентів; -набуття інформації про основні труднощі в навчанні і побуті студентів з особливими потребами; -проведення занять, зрозумілих для всіх.
Інклюзивна практика	-подолання соціально-психологічних бар'єрів доступу до інклюзивного навчання молоді з особливими потребами; -формування навичок взаємодопомоги в студентському колективі; -формування навичок включення студентів в мікросоціум ВНЗ; -формування навичок включення студентів у сфери суспільного життя.

Після виконання повного циклу використання «Індексу інклюзії» протягом навчального року здійснюємо комплексне оцінювання реалізації плану з використанням критеріїв, які відповідають визначеним проблемам та формуємо нові пріоритетні напрями інклюзивного розвитку на наступний рік з модифікацією критеріїв при виникненні нових проблем. Принциповим є те, що стратегія розвитку інклюзії навчального закладу – це не лише сума пропозицій з проведення в навчальному закладі певних додаткових дій і пропозицій по відношенню до студентів з особливими потребами, але й розкриття способів позитивних змін у ВНЗ відповідно до інклюзивних цінностей, що сприяє створенню продуктивного співробітництва студентів та викладачів і сталому покращенню розвитку підходів, характерних для інклюзивної освіти.

Досвід вирішення проблем здобуття вищої освіти молоддю з особливими потребами в Україні обмежується поодинокими дослідженнями з інтеграції та інклюзії студентів в освітнє середовище ВНЗ. Сучасна тактика забезпечення інклюзивного розвитку закладів освіти полягає в застосуванні матеріалів «Індексу інклюзії», що ґрунтується на проведенні самооцінювання з визначення слабких і сильних сторін навчального закладу із забезпечення якісної освіти для всіх, зокрема дітей з особливими потребами і подальшою розробкою плану розвитку в напрямі інклюзивної освіти. Використання «Індексу інклюзії», адаптованого до умов ВНЗ, за участі учасників навчально-виховного процесу дозволило виділити пріоритети і визначити стратегічні напрями інклюзивного розвитку закладу за навчальною культурою, освітньою політикою та практикою впровадження інклюзивних підходів.

Список використаної літератури

1. Богинская Ю.В. Социально-педагогическая поддержка студентов с ограниченными возможностями в высших учебных заведениях: теория и практика : [монография] / Ю.В. Богинская. – Ялта : РИО РВУЗ «КГУ», 2012. – 384 с.
2. Дикова-Фаворська О.М. Освіта інвалідів: міжнародний досвід / О.М.Дикова-Фаворська // Соціальні технології. – 2008. – Вип. 39 : Теоретико-методичні підходи до аналізу сучасного суспільства. – С. 210–216.
3. Єжова Т.Є. Становлення та розвиток системи професійної освіти осіб з вадами слуху в Україні : дис. канд. пед. наук : 13.00.03 / Т.Є. Єжова ; Інститут спеціальної педагогіки АПН України. – К., 2006. – 217 с.
4. Індекс інклюзії: професійно-технічний навчальний заклад : навч.-метод. посіб. / [кол. упор. : О.В.Пашенко, І.А.Гриценюк, Н.З.Софій, Ю.М. Найда]. – К. : ВД «Пляда», 2011. – 92 с.
5. Міщик Л.І. Інтеграція студентів різної інвалідності в освіту / Л.І. Міщик // Вісник Запорізького національного університету. – 2007. – № 1. – С. 131–136.
6. Тулашвілі Ю.Й. Методи навчання студентів з вадами зору за напрямком інженерно-педагогічної підготовки [Електронний ресурс] / Ю.Й. Тулашвілі. – Режим доступу : [http:// ua. Convdocs. Org. / docs / index – 102932 html](http://ua.Convdocs.Org/docs/index-102932.html)
7. Фудорова О.М. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в соціум через механізми університетської освіти [Електронний ресурс] / О.М.Фудорова. – Режим доступу : [http:// dspace.univer.kharcov.ua/bitstream/123456789/ 4795/ 2 Fudorova.pdf](http://dspace.univer.kharcov.ua/bitstream/123456789/4795/2/Fudorova.pdf)
8. Booth T. Developing learning and participation in Countries of the South / The role of an index for inclusion [Electronic source] / T. Booth and K. Black-Hawkings. – Paris : UNESCO, 2001. – Mode of access : <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001471/147140eo.pdf>
9. UN Convention on the rights of persons with disabilities and Council of Europe Disability Action Plan [Electronic source]. – Mode of access : [http://www.nda.ie/cntmgmtnew.nsf/0/9515327CF84669802574C70032B07F/\\$File/NDAUN-EUSeminar.pdf](http://www.nda.ie/cntmgmtnew.nsf/0/9515327CF84669802574C70032B07F/$File/NDAUN-EUSeminar.pdf)

Стаття надійшла до редакції 23.04.14.

Чайковский М. Е. «Возможности стимуляции инклюзивного развития ВУЗов с использованием материалов «Индекса инклюзии».

В статье определены нерешенные проблемы инклюзивного образования в Украине. Раскрыта сущность и методика использования «Индекса инклюзии». Определены приоритеты и направления инклюзивного развития ВНЗ на основании использования «Индекса инклюзии».

Ключевые слова: *инклюзивное развитие ВуЗ, «Индекс инклюзии», студенты с особыми потребностями, барьеры, ресурсы.*

Chaikovskiy M. Y. «Possibilities to stimulate inclusive development of Higher Educational Establishment using materials of Index for Inclusion».

Unfavorable trend in increasing number of children and youth with disability determines as a national priority the necessity of solving the problem of educational and social development of these people with adherence to the humanistic concept of education which is based on the principle «from even rights to even possibilities». The concept of inclusion in higher educational establishments recently has been widely discussed with the application of the Index for inclusion. Index for inclusion is about educational monitoring that includes questionnaire survey of teachers, educational institutions' administrators, parents and other members of local communities; the evaluation of weak and strong sides of educational institution that provides quality education for all children, especially those with special needs. The research was conducted on the basis of the University "Ukraine" and its separate subdivisions involving 390 first year students (participated 183 Social work students and 207 Psychology students) and 386 academics who were engaged in survey process.

Literature about the Ukrainian version of Index for inclusion adapted to the conditions of Higher Educational Establishment of inclusive orientation was used in the research. Evaluation process was conducted according to tree main concepts of inclusive approach to higher educational establishment development: 1. «Inclusion» (the process of transformation of educational establishments stimulates and supports students, professors, local communities and cooperation with the other social partners and aims at improving educational and social conditions of students and professors). 2. «Barriers to education and full participation in educational process» (barriers in local community, mental barriers, barriers of physical access to Higher Educational Establishment) which need to be overcome by any student to higher education. 3. «Resources oriented to support education and provide full participation of students in university life» (resources of the participants of educational process, resources of Higher Educational Establishment, local community resources). The usage of Index for inclusion adapted to the conditions of Higher Educational Establishment with the participants of educational process makes it possible to determine the priorities and strategic directions of inclusive development of the institution.

Keywords: *inclusive development institution, «Inclusion Index», students with special needs, barriers, resources.*